

μέτρον μίρα

№12

Василь РУДЕЙКО

СВЯЩЕНИЧІ МОЛИТВИ ЛІТУРГІЇ ЯК МОЛИТВИ ВСІЄЇ ЦЕРКВИ¹

Сучасний чин звершення Божественної Літургії св. Йоана Золотоустого, св. Василя Великого чи Літургії передосвячених дарів, принаймні у їх східнослов'янській версії, окрім т. зв. «заамвонної» молитви не передбачає голосного читання молитов предстоятелем. Вірні, перебуваючи у храмі, зазвичай чують лише їх завершення, кінцеві славослов'я, в яких виголошується основоположна істина християнського благочестя - прослава єдиного Бога, який, внаслідок нашої участі у Таїнстві Воплочення Сина Божого та через дію Святого Духа у наших серцях, пізнається як Пресвята Тройця.

Дослідники і грецьких, і слов'янських церков візантійської традиції², як також і їх західні колеги³, вже вказували на хибність «тихого» читання предстоятелем молитов. Вони наголошували на необхідності мовлення їх уголос, щоб зібрана навколо молитовного предстоятеля літургійна спільнота могла користати із викладеного в них богословського та догматичного матеріалу, а відтак - глибше входити у таїнство євхаристійного чи молитовного зібрання. Дієвою реакцією на історично-богословські дискусії

¹ Доповідь на Науково-практичній конференції «Євхаристія - джерело життя парафії» (Львів, УКУ, 23 вересня 2014 р.).

² А. Голубцов. *Про причини заміни читання молитов вголос тихим читанням II* http://nykodym.blogspot.com/2014/09/blog-post_5.html (дата перегл. цього і наст. посилань - 22.09.2014).

³ Р. Тафт. *Чи було традиційним для ранньої Церкви читання вголос літургійних молитов? II* http://nykodym.blogspot.com/2014/06/blog-post_2.html.

щодо необхідності відновлення виголошення літургійних молитов уголос було нещодавнє соборне послання Синоду грецької Церкви⁴, в якому архиєреї заохочували священників до практики звершення священничих молитов уголос, попередньо підготувавши для цього відповідні літургійні видання.

На жаль, у богословському дискурсі УГКЦ ці питання ще не набули достатньої ваги, хоча надзвичайно важливим кроком (свідомим чи несвідомим) у цьому напрямку стало обрання Синодом УГКЦ анафори св. Василя Великого богословським орієнтиром катехизму УГКЦ «Христос - наша Пасха»⁵. Здається, це вперше, коли літургійний текст «тайної» (тихої) молитви предстоятеля дається вірним як основний орієнтир християнського життя. Такий крок Синоду УГКЦ, природньо, не може не викликати зустрічне питання вірних: Якщо текст анафори св. Василя такий важливий для розуміння таїнств віри і може слугувати орієнтиром щоденного духовного життя християн, а саме їм даровано катехизм «Христос - наша Пасха», то чому на церковному зібранні - місці, де, згідно із церковним вченням, найкраще засвоюється передання віри - цю молитву читає «про себе» лише предстоятель? Напрошуються також і інші зустрічні питання: А як щодо інших «тихих» молитов? Чи й там спрацьовує правило «молитва предстоятеля - джерело богослов'я церкви»? Якщо так, то чому, ділячись із вірними таїнственными Тілом і Кров'ю Христа, богословські глибини літургійних молитов, які насправді є приготуванням чи подякою за дари, священники мають застерігати тільки для себе?

Чи існує нині оправдання «традиційно» приховувати від церкви молитви, які кожен може спокійно прочитати поза церквою, оскільки має доступ не лише до нині вживаних, але й до

⁴ *Про спосіб читання молитов Божественної Літургії*. Переклад окружного послання Синоду Елладської Церкви від 31 березня 2004 року // http://nykodym.blogspot.com/2013/01/blog-post_25.html

⁵ Катехизм «Христос — наша Пасха». Львів 2012 // <http://pcc.ugcc.org.ua/?p=161>

історичних літургійних молитов⁶, які вже стали надбанням богословських бібліотек?

У цьому тексті представлено деякі аспекти важливості молитов предстоятеля як молитов спільноти: іконічність особи предстоятеля, діалогічність літургійного чинута його інтегральність.

Іконічність особи предстоятеля⁷

Для більшості християн нині це виглядатиме дивиною, але навіть сучасне архиерейське богослужіння, яке, окрім того, що зберегло багато давніх елементів, у принципі вважається зразком звершення літургійного чину, від самого початку сприймає особисті молитви предстоятеля як молитви цілої молитовної спільноти.

Зустріч архиерея, вступні молитви (в ідеалі, принаймні тропарі мав би співати хор або й уся церква) і навіть одягання кожного окремого елемента священничого одягу супроводжується участю зібраної молитовної спільноти.

Це не лише гарна традиція, і, звичайно, не лише тому, що саме архиерей звершує літургію, вірні беруть участь у його одяганні, але й тому, що внаслідок трактування кожного окремого елемента літургійного одягу, молитовна спільнота «впізнає» саму себе - це її являє предстоятель, «одягнену як невісту і увінчану як жениха», це на неї, яка бере участь у царському священстві Христа, «зливається благодать, як миро на бороду Арона», це вона стає руками Господніми, «зодягненими кріпостью», які будуть робити все для «навчання заповідей Господніх», це вона, перепоясана силою Господньою, рівною дорогою літургійної молитви, пасхальними «веселими ногами» возноситься з Господньою допомогою до висот

⁶ Збірка українських перекладів древніх анафор тут: Літургійні джерела // http://nykodym.blogspot.com/p/blog-page_7993.html.

⁷ В. Рудейко. Служіння архиерея у богослужбах добового кола II http://nykodym.blogspot.com/2014/05/blog-post_2530.html.

граду Царства Божого. Це її царське священство вкривається праведністю, а преподобність - радістю⁸.

Ця перша частина євхаристійної літургії якраз подає нам перспективу предстоятеля як ікони Церкви - невісти Господньої, яку Христос еднає із собою і яка «взиває до свого Господа і через Нього поклоняється Вічному Отцеві»⁹.

На жаль, із різних причин, в тому числі також і через надмірну клерикалізацію літургійного чину, ця синергія церкви і предстоятеля, за винятком архиєрейського євхаристійного служіння, практично зникла із церковної свідомості. Вхідні молитви та молитви облачення священника стали його приватною справою, а молитовна спільнота взагалі позбавлена літургійного приготування і нагадування про свою честь невісти Христової. Натомість, синергію замінили різноманітним особистим паралітургійним приготувальним молитов або читанням богослужінь добового кола, кожне з яких має свою унікальну тематику і, відповідно до своєї специфіки, не може бути достатньо добрим заміником приготувальних молитов із чину Божественної Літургії.

Тут не місце пропонувати якісь конкретні моделі оновлення приготувальних молитов літургії, радше на прикладі цих нібито особистих молитов священника намагаємося вказати, що літургійні молитви, на відміну від рубрик¹⁰, дуже рідко передбачають молитви суто для предстоятеля і суто для вірних, радше вони сприймають предстоятеля і вірних як тих, які взаємослужать, або ж співслужать Христові й одне одному як члени одного тіла, кожен відповідно до свого служіння.

⁸ В. Рудейко. Архиєрей на літургії // <http://nykodym.blogspot.com/2010/12/blog-post.html>.

⁹ Конституція про святу літургію *Sacrosanctum Concilium*, п. 7 // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі / перекл. з лат. Львів 2014, с. 16.*

¹⁰ Про розвиток рубрик літургії св. Івана Золотоустого див.: В. Печатнов. *Божественная литургия в России и Греции. Сравнительное изучение современного чина.* Москва 2008.

Діалогічність літургійного чину

Богослови минулого дуже часто протиставляли доватиканське монологічне богослужіння Римо-Католицької Церкви «діалогічному» служінню Східної Церкви. В теорії, богослужіння візантійської Церкви справді дуже діалогічне, але у його сучасній практиці ця діалогічність є дещо «прихованою». Бо як інакше можна пояснити те, що предстоятель постійно недоговорює щось літургійній спільноті? Або те, що вірні своїм діалогічним «Амінь» відповідають лише на уривки текстів, котрих у цілості вони, в принципі, не чують?

Уявімо собі літургію як віче, в якому делегований громадою представник виголошує перед президентом звернення, попередньо схвалене цією громадою, бурмочучи весь текст собі під ніс, а в кінці голосно зачитує лише підсумок. Причому під час цього бурмотіння громада постійно співає щось, що почасти навіть не має відношення до самого предстоятельського тексту. Виглядає досить дивним. І все ж, саме так воно є з більшістю літургійних молитов.

Найкращою ілюстрацією того, що молитви літургії діалогічні, є молитвами всієї церкви та що вірні саме співслужать своєму предстоятелю - є основна молитва євхаристійної літургії - анафора. Мало хто її так сприймає, але насправді анафора є цілісним літургійним текстом, певні частини якого мовить священник як предстоятель, а певні інші частини - вірні.

«Свят, свят, свят, Господь Саваот. Повне небо і земля слави Твоїї. Благословен, хто йде в ім'я Господне. Осанна в вишніх» чи «Тебе оспівуємо, Тебе благословимо, Тебе благодаримо, Господи, і молимося Тобі, Боже наш» - є абсолютно так само словами анафоральної молитви, як і слова, які перед ними чи після них мовить предстоятель. Зрозуміти контекст своїх власних молитов вірні зможуть лише тоді, коли чутимуть ці попередні та подальші слова предстоятеля, а не лише уривки фраз, які вказують тільки на те, що священник завершив тиху молитву і вірним можна співати

наступний піснеспів. Без усвідомлення та відновлення цього, неможливо говорити про жодну діалогічність візантійського чи будь-якого іншого богослужіння. Діалог передбачає взаємодовіру із співрозмовником, а не приховування чи недоозвучення того, що належить його слухові та розумінню.

Однією з причин заміни голосного читання предстоятельських молитов тихим російський дослідник Голубцов вважає т. зв. арканну дисципліну - молитви говорили потику, не бажаючи відкривати їх ще не воцерковленим неофітам, кількість яких зростає із християнізацією римської імперії. Правдоподібно, з тих самих причин структуру евхаристійної літургії було розширено рецитованням Символу віри - текстом, типовим швидше для чину хрещення. Нині такої небезпеки немає передусім з огляду на те, що будь-який живий і величезна кількість історичних літургійних текстів є доступними не лише кожному, хто вміє читати, а й кожному, хто вміє чути і розуміти людську мову. Крім того, в контексті оптимізації богослужбового чину, при голосному читанні молитов літургії, особливо анафори, рецитовання Символу віри є абсолютно другорядним, оскільки правди віри підсумовані у Символі дуже чітко і послідовно, а головне, набагато гарнішою поетичною мовою викладені у самій анафоральній молитві.

Через недовіру до великої кількості неофітів, спотворився навіть сам чин літургії. Такі його інтегральні елементи, як діалог сослужителів (оригінально предстоятеля і церкви = *orate fratres*), поцілунок миру" чи діалог під час епikleзи перейняли на себе священники чи диякони. Проте, без їх відновлення, діалогічність літургійного чину, його інтегральність, прозорість, зрозумілість для вірних буде завжди під загрозою.

Як уже було сказано вище, Синод єпископів УГКЦ через вибір тексту анафори св. Василя Великого як богословської структури

¹¹ В. Рудейко. *Поцілунок миру - проблема літургії чи еклезіології?* II http://theology.in.ua/ua/bp/bp_projects/liturgy-life/56534/.

для катехизму «Христос - наша Пасха» вже зробив перший крок до відновлення літургійних молитов предстоятеля як молитов літургійної спільноти. Наступним кроком могло б бути синодальне послання про читання літургійних молитов уголос, подібне до того, яке вже опублікувала грецька Церква.

Інтегральність літургійного чину

Хто фахово пробував досліджувати структури літургійних богослужінь візантійської Церкви або читав дослідження на цю тему, той не може не зауважити, що первинні літургійні структури візантійської Церкви, наскільки можемо їх прослідкувати чи гіпотетично відтворити, виявляють подиву гідну логіку. Якщо відкинути історичні на шарування, особливо котрі є приватного характеру, побачимо, як чудово творці візантійського чину продумали участь вірних у евхаристійній учті. І навпаки, чим далі діалогічність богослужіння зазнавала перешкод через заміну голосного мовлення молитов тихим, то складнішим для розуміння ставало саме богослужіння, котре, як наслідок, вимагало додаткового часу особистого приготування, яке згодом також могло входити в сам чин і обтяжувати його.

Це можна проілюструвати на прикладі молитов перед Причастям і після.

Зрозуміло, що Причастя Тіла і Крові Христових обов'язково вимагає приготування. Щоб причастя не стало, згідно зі словами св. Павла, їжею і питтям на осудження, воно має бути свідомим. Церква завжди закликала своїх вірних до все глибшого усвідомлення літургійного таїнства. Святі отці склали багато молитов для вжитку перед Причастям і після його прийняття. Не був винятком із цього правила і сам Чин евхаристійного богослужіння. У ньому донині є молитви і перед Причастям, і після.

Ось молитва перед причастям із Літургії св. Василя Великого:

Предстоятель: Боже наш, Боже спасення, Ти нас навчи достойно благодарити Тебе за благодіяння твої, що їх Ти творив і твориш нам.

Ти, Боже наш, прийнявши ці дари, очисти нас від усякої скверни тіла і духа, і навчи звершувати святощі у страхі твоїм, щоб ми з чистим свідченням сумління нашого приймаючи часть святощів твоїх, з'єдналися зі святим тілом і кров'ю Христа твого і, достойно прийнявши їх, мали Христа, що живе в серцях наших, і стали храмом Святого твого Духа.

Так, Боже наш, і щоб ні одного з нас не вчинив Ти повинним у цих твоїх страшних і небесних тайнах, ані немічним душею і тілом, щоб недостойно їх причащатися, але дай нам до останнього нашого зітхання достойно приймати надію святощів твоїх як напуття життя вічного, на добрий одвіт на страшному суді Христа твого, щоб і ми з усіма святими, які од віку благоугодили Тобі, стали причасниками вічних твоїх благ, що їх приготував Ти для тих, що люблять Тебе, Господи. І сподоби нас, Владико, зі сміливістю, неосудно сміти призивати Тебе, небесного Бога Отця, і мовити:

Вірні: Отче наш...

Предстоятель: Бо Твоє єсть царство і сила, і слава ...

Предстоятель: Мир всім!

Вірні: І Духові Твоєму!

Предстоятель: Голови ваші Господеві приклоніть!

Вірні: Тобі, Господи!

Предстоятель: Владико Господи, Отче щедрот і Боже всякої утіхи, тих, що приклонили перед Тобою свої голови, благослови, освяти, збережи, укріпи, утверди, від усякого лукавого діла відведи, до всякого ж доброго діла приєднай, і сподоби неосудно причаститися цих пречистих і животворящих Твоїх таїн на відпущення гріхів, на причастя Духа Святого. Благодаттю, і щедротами, і чоловіколюбієм єдинородного Сина Твого, що з ним благословен єси, з пресвятим, і благим, і животворящим Твоїм Духом, нині і повсякчас, і на віки віків.

Вірні: Амінь.

Як можна побачити з цієї структури, приготування до Причастя літургійний чин передбачає в діалогічній структурі, відповідній до молитви анафори. Тут, як і там, священник разом із вірними по черзі мовлять молитву приготування перед прийняттям таїнств

Тіла і Крові Христових. У контексті цих молитов також краще зрозуміти саму молитву «Отче наш» як причасальну молитву¹², що засвідчено у численних святоотцівських коментарях до неї.

Так само й після прийняття причастя літургійний чин передбачає молитву благодарення за прийняті Святі Дари:

Предстоятель: Благодаримо Тебе, Господи Боже наш, за причастя святих, пречистих, безсмертних і небесних твоїх таїнств, що їх Ти дав нам на благодіяння, і освячення, і зцілення душ і тіл наших. Сам, Владико всіх, дай, щоб причастя святого Тіла і Крови Христа твого було нам на віру незастидну, любов нелицемірну, на умноження премудрости, на зцілення душі і тіла, на прогнання всього супротивного, на збереження заповідей Твоїх, на сприятливий одвіт, що на страшному судищі Христа твого. Бо Ти єси освячення наше і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові, нині і повсякчас, і на віки віків.

Вірні: Амінь.

Ці молитви, крім поодиноких виголосів, нині священник читає «тайно», тим самим позбавляючи вірних належного літургійного приготування до прийняття Причастя та благодарення за його прийняття. Звичайно, в часи, коли богослужіння відбувалось без причастя вірних¹³, така практика, можливо, і могла бути оправданою, але нині, коли Церква всіма силами заохочує вірних до участі у Причасті, відновлення голосного читання цих молитов і приготування через них вірних до належного причастя є абсолютно очевидним.

Висновки

Літургійний чин візантійської традиції пройшов довгий період становлення та різноманітні етапи формування. Однією з не дуже

¹² J. Brinktrine. Das Vaterunser in den Messliturgien // *Theologie und Glaube*, 13 (1921), с. 275-280. І навіть як освячувальна молитва. Див.: J. Brinktrine. Das Vaterunser als Konsekrationsgebet// *Theologie und Glaube* 11 (1917), с. 152-154.

¹³ Ще Устав Богослужінь 1958 року, виданий у Римі, передбачає таку можливість.

вдалих змін у цьому процесі стала заміна голосного мовлення літургійних молитов предстоятеля їх тихим рециткуванням. Молитви, які, як спробувано унаочнити в цій доповіді, належали усій літургійній спільноті, з різних причин стали нині недоступними для неї. Це дало поштовх до появи різних приватних практик, які увійшли в богослужіння і, до певної міри, спотворили його первинні прозорі та зрозумілі структури.

Деякі Церкви вже зробили певні кроки на дорозі відновлення голосного мовлення літургійних молитов, а відтак - повернення їх молитовній спільноті. Зокрема, УГКЦ через трактування анафори як богословського орієнтиру для створення катехизму «Христос - наша Пасха» зробила суттєвий крок, даючи вірним усвідомити, що молитва предстоятеля є молитвою усієї Церкви, якою вона живиться і слова якої є джерелом духовного життя кожного її члена. Можна сподіватися, що за прикладом Синоду грецької Церкви, який заохочує предстоятелів до ділення літургійним богослов'ям із вірними під час самого літургійного служіння через читання молитов предстоятеля вголос, також і УГКЦ зробить подібний крок у «все більшому єднанні із Христом у Його невичірньому царстві»¹⁴.

Анотація

У цій статті розглянуто питання доцільності оновлення літургійної традиції УГКЦ з огляду на важливість молитов предстоятеля як інтегральної частини богослужіння. В сучасній традиції більшості візантійських Церков майже всі молитви чину предстоятель моляться паралельно до співу чи якоїсь іншої дії, яку під час богослужіння сповняє церква. Доцільність мовлення предстоятелем молитов уголос розглянуто з трьох богословсько-літургійних

¹⁴ **Із пасхального канону св. Йоана Дамаскина.**

перспектив: іконічності особи предстоятеля, діалогічності візантійського богослужіння та інтегральності літургійного чину. Прикладом, на якому унаочнено цю проблематику, є молитви перед та після причастя у візантійській літургії св. Василя Великого, анафора з якої, як відомо, лягла в основу нового катехизму УГКЦ «Христос - наша Пасха».

Vasyl' RUDEYKO

Priestly Liturgical Prayers as Prayers of the Whole Church

The author of this article discusses the question of the necessity of the renewal of the liturgical tradition of the UGCC, pointing at the importance of the liturgical prayers of the priest. Nowadays, in the tradition of most Byzantine Churches, the priest prays "his" prayers parallel to the congregational chant or other activities of the liturgical gathering. The importance of those prayers to be recited aloud is treated in three different theological-liturgical perspectives: the iconicity of the person of the priest, the dialogical character of the Byzantine liturgy, and the integrity of the liturgical celebration. As a concrete example, the author uses the prayers before and after communion in the Divine Liturgy of St. Basil, which, as known, was placed as the theological basis for the text of the new Catechism of the UGCC, "Christ - our Pascha".